

JAK WSPIERAĆ ROZWÓJ UMIEJĘTNOŚCI KOMUNI- KACYJNYCH U MAŁEGO DZIECKA?

Dzieci chcą się z nami komunikować, jest to ich naturalną potrzebą i robią to na wiele różnych sposobów. Używają mowy, gestów, mimiki, wokalizują. Jako noworodki płaczą, krzyczą, później uśmiechają się, nawiązują z nami kontakt wzrokowy, następnie wskazują paluszkami pożądaną rzecz, naśladują wykonywane przez nas czynności, ciągną nas za rękę, aby zaprowadzić do miejsca, gdzie chcą się z nami bawić. Wypowiadają pierwsze słowa i później zdania, a w szkole uczą się pisać i czytać. Rozwój komunikacji u dzieci to złożony proces, ale jakże ważny z punktu widzenia nawiązywania satysfakcjonującej relacji z otoczeniem. Wśród wielu kompetencji nabywanych w wieku przedszkolnym sprawne komunikowanie się z otoczeniem jest uważane za jedną z podstawowych umiejętności rozwijanych w okresie dzieciństwa. Jak zatem, jako rodzice i opiekunowie, możemy towarzyszyć dzieciom i wspierać je w rozwoju tej kompetencji?

Zapraszam do lektury
Miroslaw Wiśniewski
dyrektor NPP Effectis
oligofrenopedagog

Rola rodziców i opiekunów we wspieraniu rozwoju umiejętności komunikacyjnych małego dziecka. Jesteśmy, jako rodzice czy opiekunowie, pierwszymi osobami w życiu dziecka, z którymi nawiąże ono bliską relację. Relacja ta zaczyna kształtować się na bazie powtarzających się interakcji dotyczących, w pierwszym okresie życia dziecka, głównie czynności związanych z zaspokajaniem jego potrzeb. Młodzi rodzice, najpierw z pewnym trudem, a z czasem coraz śmieiej i bardziej trafnie interpretują sygnały wysyłane przez dziecko i odgadują niezaspokojone potrzeby jakie się za nimi kryją. Gdy noworodek płacze rodzice sprawdzają pieluszkę, karmią, przytulają. Na tym etapie rozwoju płacz może oznaczać wiele rzeczy m.in. dyskomfort leżenia w brudnej pieluszcze, ale też niezaspokojoną potrzebę bliskości lub głód. To zadaniem rodzica jest interpretowanie i adekwatne odpowiadanie na komunikaty wysyłane przez dziecko. Od naszych reakcji na zachowania dziecka, już od jego pierwszych dni, zależy prawidłowy rozwój umiejętności komunikacyjnych. Dziecko „uczy się” powstającej zależności pomiędzy jego zachowaniem a reakcją otoczenia („jak płacząc to mama daje mi jeść”). To od nas, jako rodziców, opiekunów, również terapeutów zależy czy w przyszłości komunikacja dziecka z otoczeniem będzie funkcjonalna i akceptowana społecznie. Kilkulatek, zamiast płakać, może powiedzieć, kierując komunikat do odpowiedniej osoby, o tym, że jest głodny. A dziecko w wieku szkolnym, zamiast zrzucić talerz ze stołu, powie rodzicowi, że coś mu nie smakuje. Rozwijanie umiejętności komunikowania się dzieci powinno być ważnym obszarem wspieranym przez dorosłych. Zdobyte umiejętności wykorzystywane są w każdej z realizowanych ról społecznych, zarówno w wieku przedszkolnym jak i później w wieku dorosłym. Niezaprzeczalnie, poprawna komunikacja to podstawowy fundament budowania satysfakcjonującej relacji z otoczeniem.

Mowa a komunikacja Co to znaczy, że komunikujemy się z innymi?

Komunikujemy się, czyli wymieniamy informacje z innymi osobami w naszym otoczeniu. Wykorzystujemy do tego komunikację werbalną (słowa), jak i komunikację niewerbalną (gesty, mimikę, kontakt wzrokowy, ton głosu), ale także teksty, ob-

razy czy dźwięki. Komunikacji werbalnej zawsze towarzyszy komunikacja niewerbalna, wzajemnie się one uzupełniają.

Nasuwa się jednak pytanie: Czy mowa i komunikacja to to samo? - Oczywiście nie!

Mowa według różnych definicji to wypowiadanie słów w celu porozumienia się z innymi ludźmi, to wysyłanie fal akustycznych do ucha odbiorcy, mowa to dźwiękowa forma porozumiewania się ludzi na bazie ustalonego systemu znaków i reguł. Komunikacja zaś to przekazywanie innym osobom informacji o nas samych i o otaczającym nas świecie; informowanie, komentowanie, pytanie, prośenie, odmawianie – nawiązywanie relacji. Powiązanie występujące pomiędzy poziomem umiejętności językowych i komunikacyjnych jest oczywiste. Zdarza się jednak przy pewnego rodzaju zaburzeniach rozwojowych, takich jak na przykład autyzm, że występowanie mowy nie idzie w parze z rozwojem kompetencji komunikacyjnych. Dzieci mówią, jednak ich przekaz nie pełni roli komunikacyjnej. Komunikacja bowiem to nie tylko umiejętność używania słów i budowania zdań. Jeżeli chcemy się z kimś skomunikować musimy umieć użyć odpowiednich słów w odpowiednim kontekście i określonej sytuacji. Zagadnienie to opisane jest szerzej w dalszej części artykułu.

Rozwój komunikacji i jej funkcje

Przyjrzyjmy się w jaki sposób postępuje rozwój komunikacji u dziecka (opracowanie Alina C. Smyczek). Wyróżniamy pięć poziomów rozwoju komunikacji:

- Zachowania niekontrolowane. Dziecko reaguje odruchowo na wewnętrzną stymulację lub elementy otoczenia. Na przykład reaguje płaczem kiedy jest głodne lub kiedy ma mokrą pieluszkę. Dorosły interpretuje jego zachowania (krzyk, płacz, mimika, gesty z ciała, wokalizacje) jako niosące wartość komunikacyjną. Okres ten przypada na 0-3 lub 4 miesiąc życia dziecka o typowym rozwoju.
- Zachowania intencjonalne (ruchy celowe). Dziecko wywołuje zamierzony efekt bawiąc się zabawką. Świadomie dąży do czegoś lub czegoś unika. Dorosły odczytuje zamiary dziecka obserwując jego zachowanie. Okres ten przypada na 4-8 lub 9 miesiąc życia dziecka o typowym rozwoju.
- Komunikacja intencjonalna. Dziecko prze-

jawia intencję komunikacyjną, kieruje do dorosłego czytelne (choć niejęzykowe) komunikaty. Buduje wspólne pole uwagi: inicjuje komunikację i często podtrzymuje ją. Okres ten przypada od ok. 9 miesiąca życia dziecka o typowym rozwoju.

- **Komunikacja symboliczna: okres wyrazu.** Dziecko używa słów, gestów, znaków graficznych w komunikacji z drugą osobą. Odpowiada na pytania (rozumie je). Może przekazywać znaczenia nie odnoszące się do tu i teraz. Używa jednoelementowych wypowiedzi. Okres ten przypada na 12-18 miesiąc życia dziecka o typowym rozwoju.

- **Komunikacja symboliczna: okres zdania.** Dziecko zaczyna łączyć elementy języka w ciągi dwuelementowe. Może łączyć różne modalności w komunikacji: słowa, znaki manualne, znaki graficzne. Okres ten przypada na 12-18 miesiąc życia i dalej, dziecko o typowym rozwoju.

Rozwinięte umiejętności komunikacyjne pozwalają dziecku na informowanie otoczenia o sobie, o swoich przeżyciach, emocjach, odczuwanym bólu, pozwalają na komentowanie rzeczywistości (coś mi się podoba lub nie podoba, coś mi smakuje lub nie). Za pomocą komunikacji dzieci proszą o przedmioty lub ulubione aktywności, zadają pytania, odmawiają. Ważne, aby w toku rozwoju nauczyć dzieci adekwatnego oraz akceptowanego społecznie komunikowania.

Jak wspierać rozwój komunikacji dzieci?

Jako pierwsza rozwija się komunikacja niewerbalna. Wszyscy rodzice pamiętają te niezliczone, nieprzespane noce, kiedy to płaczem dziecko przywoływało ich do siebie informując głośno o tym, że coś jest nie tak. To właśnie najpierw poprzez mimikę, gesty i sygnały wokalne dziecko informuje o tym, że coś je boli, że jest głodne lub ma brudną pieluszkę. Wszystkie te sygnały z ciała wysyłane przez dziecko wpadałyby jednak w próżnię, gdyby nie dorośli, którzy potrafią je zinterpretować i w odpowiedni sposób na nie zareagować. Dzieci uczą się komunikacji w relacji z dorosłym.

Dziecko na początku uczy się komunikować ze światem tylko w interakcji z dorosłym, który powinien być dla niego odpowiednim partnerem komunikacyjnym, powinien umiejętnie „dostrajać się” do dziecka. Odpowiedni partner komunikacyjny to dorosły, który potrafi „czytać” sygnały wysyłane przez dziecko. To osoba, która dobrze obserwuje

i reaguje adekwatnie na zachowania dziecka, osoba empatyczna. Mówiąc o dobrym partnerze komunikacyjnym znów można przytoczyć przykład mamy, która słysząc w nocy płacz swojego dziecka, zbliża się do niego, aby sprawdzić, co jest nie tak i zaspokoić jego potrzebę. Na bazie takich sytuacji maluch uczy się, że wysyłane przez niego sygnały (na początku głównie płacz, krzyk) sprawiają, że mama jest blisko i dzieje się coś przyjemnego, dziecko uczy się, że zaspokajane są jego potrzeby. Wspieranie rozwoju komunikacji dziecka na tym etapie rozwoju polega na dostrajaniu się do dziecka, na „odczytywaniu” jego niewerbalnych komunikatów i odpowiadaniu na nie. Kluczowe jest, aby dziecko zauważyło związek pomiędzy wysyłanymi przez siebie sygnałami a reakcją otoczenia. Jeżeli reakcja otoczenia jest konsekwentna i adekwatna rozpoczyna się piękna przygoda współgrania komunikacyjnego dziecko – dorosły.

W późniejszym okresie rozwoju dziecko prezentuje coraz szerszy repertuar umiejętności komunikacyjnych. Pojawia się kontakt wzrokowy, reakcja na imię, nasładowanie, gest wskazywania palcem, dzielenie wspólnego pola uwagi czy zabawa symboliczna. Dziecko aktywnie i świadomie inicjuje kontakt z dorosłym np. ciągnie dorosłego za rękę i prowadzi go w zamierzonym kierunku. Ostatecznie dziecko potrafi używać słów i gestów, posługuje się pismem, czyta.

Ważne jest, aby na każdym etapie rozwoju umiejętności komunikacyjnych dorosły:

- jak najczęściej nawiązywał kontakt wzrokowy z dzieckiem,
- uważnie obserwował zachowania dziecka i adekwatnie reagował na jego potrzeby,
- odpowiadał na wokalizację dziecka (głuzenie, gaworzenie) np. poprzez powtarzanie po dziecku wydawanych po nim dźwięków lub powtarzanie po dziecku wypowiedzianych przez nie sylab, prowadząc „naprzemienny dialog” z dzieckiem,
- nie pozostawiał komunikatu dziecka bez odpowiedzi/bez reakcji,
- okazywał radość z komunikacji z dzieckiem,
- od najmłodszych lat inicjował kontakt z dzieckiem, poświęcał mu uwagę i czas (wspólna zabawa, czytanie).

Nieoceniona rola zabawy

Inicjowanie wspólnej zabawy z dzieckiem to tworzenie przestrzeni podczas której dorosły może wspierać budowanie fundamentów rozwoju umiejętności komunikacyjnych. Dziecko w naturalny sposób angażuje się w zabawę z dorosłym i czerpie z niej ogromną radość. To dobra okazja do ćwiczenia wielu umiejętności. Podczas zabawy można stymulować wydużanie kontaktu wzrokowego, wysyłanie i odbieranie komunikatów niewerbalnych, dzielenie wspólnego pola uwagi, ćwiczenie gestów społecznych, ćwiczenie naprzemienności interakcji oraz naśladowania – przy okazji wspólnej zabawy dziecko doświadcza w bezpiecznym środowisku i może „ćwiczyć” wszystkie te zachowania i umiejętności. Jak jako bliscy dorośli możemy wspierać, w kontekście zabawy z dzieckiem, rozwój wymienionych kompetencji?

Jak rozpocząć tę przygodę?

W Niepublicznym Punkcie Przedszkolnym Effectis pierwsze zabawy komunikacyjne z dzieckiem polegają na nawiązywaniu i stopniowym wydużaniu kontaktu wzrokowego z dzieckiem. Należy pamiętać, że już w pierwszych miesiącach życia to co przyciąga najwięcej uwagi dziecka to jest twarz dorosłego, najczęściej dobrze znanej mu mamy lub taty. Dlatego ważne jest, aby od samego początku spędzać z dzieckiem dużo czasu „twarzą w twarz”; uśmiechając się, mówiąc do dziecka, komentując to co robimy. Dotykamy rączkami dziecka swojej twarzy, odzwierciedlamy to, co dziecko głuży lub gaworzy, niejako imitując rozmowę z dzieckiem, prowadząc z nim naprzemienny „dialog”. Reagujemy radośnie i ciepło na każdy komunikat wysyłany przez dziecko. Jednocześnie obserwujemy, aby nie przestymulować maluszka. Jeżeli zaczyna odwracać głowę, napinać ciało, popłakiwać i marudzić może to oznaczać, że ten kontakt trwa za długo lub jest za intensywny i dziecko potrzebuje przerwy. Z upływem czasu, coraz trafniej będziemy „czytać” sygnały wysyłane przez dziecko. Dbajmy o konsekwentne i adekwatne reagowanie na zachowania dziecka.

W kolejnych miesiącach życia dziecko uczy się gestu pokazywania paluszkami. I tutaj znowu nieoceniona rola dorosłego, aby w interakcji z dzieckiem adekwatnie reagował na tego typu zachowania. Kiedy dziecko wskazuje paluszkami na dany

przedmiot, którego nie może osiągnąć, podajmy mu go (np. zabawkę), mówiąc jednocześnie „O, widz, że chcesz pobawić się autem, zobacz jakie to auto ma duże koła, auto jedzie, bruuuumm”. Reagując w ten sposób dziecko uczy się pewnej zależności. Na bazie powtarzających się podobnych sytuacji dziecko uczy się, że jego działania (w tym przypadku gest wskazywania palcem) wywołują określoną reakcję dorosłego (dziecko otrzymuje wzmocnienie w postaci przedmiotu, który chciało). Tym samym zwiększamy prawdopodobieństwo, że w przyszłości dziecko znów wykorzysta ten gest, aby coś uzyskać. Dziecko zauważa, że opłaca się wykonywać pewne czynności, bo jest to środkiem do osiągnięcia pożądanego celu, doświadcza swojej sprawności. W późniejszym okresie, gdy dziecko powie „am” - to dostanie jedzenie, a jak powie „pi” - to dostanie pić. Dziecko uczy się tego, iż inne osoby mogą być źródłem zaspokojenia jego potrzeb, jeśli tylko wyśle odpowiedni komunikat. Dorosły odpowiednio reagując na zachowania komunikacyjne dziecka znacznia jego intencjonalne zachowania. To sprawia, że komunikacja dziecka staje się funkcjonalna i akceptowalna społecznie.

Wspieranie rozwoju komunikacji to nie tylko dostarczanie dziecku przedmiotów w odpowiedzi na wysyłane przez niego sygnały (w pierwszych miesiącach głównie niewerbalnych). Ważne jest komentowanie i opowiadanie dziecku o rzeczach i zjawiskach, którymi wykazało zainteresowanie w codziennym życiu. W naszej terapeutycznej placówce na przykład, kiedy specjalista wygląda z dzieckiem przez okno, a dziecko wskazuje na coś palcem, to pomimo, że nie jesteśmy pewni czym dokładnie się zainteresowało interpretujemy i komentujemy. Terapeuta przyjmie pewną najbardziej prawdopodobną hipotezę i powie na przykład: „O jaki duży samochód jedzie. To jest śmieciarka. Śmieciarka zabiera śmieci.” itp. Również w tej sytuacji, dziecko uczy się, że wysłany przez niego komunikat (w tym przypadku gest wskazywania palcem) spowodował reakcję dorosłego, a co najważniejsze dla dziecka - przyciągnął uwagę dorosłego, która jest największym wzmocnieniem.

Kolejnym rodzajem aktywności, którego nie sposób pominąć w rozwoju typowego przedszkolaka, jest inicjowanie zabawy symbolicznej. To moment w którym dziecko w zabawie zaczyna używać różnych przedmiotów „na niby”, to również zabawy

związane z odgrywaniem różnych ról; to zabawa w dom, wcielanie się w zawody np. lekarza czy policjanta. Wchodząc w rolę dziecko uczy się spostrzegać perspektywę innych osób, pomaga mu to w rozwijaniu teorii umysłu (umiejętności czytania i rozumienia stanów umysłu innych osób, w tym ich emocji, intencji i przekonań). Warto stwarzać dziecku przestrzeń do takiej zabawy.

Korzyści z inicjowania z dzieckiem zabawy symbolicznej:

- nauka postrzegania perspektywy innych osób,
- przestrzeń do nauki inicjowania i podtrzymywania rozmowy np. przy zabawie pacynkami czy lalkami,
- doświadczanie różnych emocji i nauka radzenia sobie z nimi,
- możliwość oswojenia z realnie trudnymi dla dziecka sytuacjami, np. zabawa w dentystę, fryzjera,
- rozwój wyobraźni i myślenia abstrakcyjnego.

Tak prowadzone interakcje z dzieckiem w kolejnych jego miesiącach i latach życia, adekwatne reakcje dorosłego na prezentowane zachowanie dziecka uczą je, że warto się komunikować. Zadaniem dorosłego jest nauka i wzmacnianie komunikatów, które są adekwatne i społecznie akceptowane na danym etapie rozwoju dziecka.

Odpowiadając na komunikaty dziecka wzmacniamy i nagradzamy wszelkie jego intencje komunikacyjne. Dajemy dziecku sygnał, że je słyszymy, że jest dla nas ważne, że zaspokajanie jego potrzeb jest dla nas ważne. To buduje fundament dla kolejnych etapów efektywnej komunikacji dziecka z otoczeniem. Każdego dnia, w naturalnym środowisku dziecka, w codziennych sytuacjach możemy wspierać rozwój kompetencji komunikacyjnych naszych dzieci. Jednak co w przypadku, kiedy rozwój dziecka przebiega nieharmonijnie a występujące zaburzenia rozwojowe utrudniają naukę adekwatnej komunikacji?

Trudności w rozwoju umiejętności komunikacyjnych dzieci w spektrum autyzmu.

Niektóre małe dzieci z powodu swojej niepełnosprawności, zaburzeń napotykać na ogromne

trudności w obszarze rozwoju umiejętności komunikacyjnych. Taką grupą bez wątpienia są dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu (ASD). Według międzynarodowych kryteriów diagnostycznych trudności dzieci z ASD dotyczą deficytów w społecznym komunikowaniu się i interakcjach społecznych oraz ograniczonych, powtarzanych wzorców zachowań, zainteresowań lub aktywności. Większość dzieci w spektrum autyzmu potrzebuje znacznego wsparcia i pomocy w procesie nabywania umiejętności komunikacyjnych. Opóźniony rozwój mowy (deficyty w komunikacji werbalnej i niewerbalnej), problemy w obszarze tworzenia wspólnego pola uwagi (zdolność śledzenia wzrokiem oraz przenoszenia uwagi z przedmiotu na przedmiot i partnera komunikacyjnego np. rodzica), deficyty w rozwoju teorii umysłu, narastająca frustracja z powodu bycia niezrozumianym przez otoczenie, a dodatkowo trudności sensoryczne z którymi się borykają, powodują, że dzieci z autyzmem w wieku przedszkolnym często zachowują się w sposób nieakceptowany społecznie. Nie mogą wyrazić w sposób funkcjonalny swoich potrzeb i emocji używają form komunikowania się typowych dla maluszków: płaczą, krzyczą i biją, czasami prezentują także zachowania agresywne lub autoagresywne. Jeśli pojawia się mowa często jest ona niezrozumiała dla otoczenia. Posiadane przez nie umiejętności nie są wystarczające do efektywnej i funkcjonalnej komunikacji. Są to dzieci z tzw. złożonymi potrzebami komunikacyjnymi. Z pomocą dla nich przychodzi wsparcie AAC (augmentative and alternative communication) jako narzędzie do porozumiewania się z drugim człowiekiem, każdy przecież ma niezaprzeczalne prawo do komunikacji z otoczeniem. Każdy z nas ma prawo do wyrażania siebie, informowania, pytania, komentowania, prośbienia czy odmawiania.

AAC - Komunikacja wspomagająca i alternatywna (augmentative and alternative communication).

W przypadku dzieci z tzw. złożonymi potrzebami komunikacyjnymi nasi terapeuci i specjaliści AAC proponują rodzicom wsparcie w postaci wprowadzenia dziecku odpowiedniej strategii AAC. Ważne, aby taką pomoc wdrożyć jak najwcześniej – badania pokazują bowiem, że dzieci osiągają największe efekty, gdy są wdrażane do używania AAC jak najwcześniej, nawet już od 12 miesiąca życia.

Komunikacja wspomagająca to proces, który wspomaga zdolność mówienia, wzmacnia oraz uzupełnia mowę. Pomaga w rozumieniu i rozwoju mowy oraz gwarantuje zastępczy sposób porozumiewania się, gdy dziecko jest w trakcie nabywania umiejętności mówienia, umiejętności komunikacyjnych. Z kolei komunikacja alternatywna to proces przyswajania zastępczych sposobów komunikacji dla osób u których nie wykształciła się mowa czynna, lub które utraciły możliwość komunikowania się na przykład w konsekwencji wypadku. Systemy komunikacji AAC potrzebne są wszystkim osobom ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi, czyli wszystkim dzieciom i dorosłym, których mowa czynna trwale lub okresowo utrudnia codzienną komunikację. Podobnie jak u dzieci rozwijających się typowo, również dla dzieci w spektrum autyzmu, a może szczególnie dla nich, kluczowy w rozwoju kompetencji komunikacyjnych jest dobrze przygotowany partner komunikacyjny.

Aby pomóc dzieciom w rozwoju mowy i komunikacji w Niepublicznym Punkcie Przedszkolnym Effectis wprowadzamy interwencję AAC już od pierwszych dni pobytu dziecka w przedszkolu. W naszej terapeutycznej, AAC-owej placówce wszystkie oddziaływania AAC-owe traktujemy w ramach wspomagania mowy czynnej. W swojej pracy specjaliści wykorzystują systemy znaków oraz symboli graficznych lub manualnych. Znaki manualne to system gestów pokazywanych za pomocą rąk np. Makaton, Język migowy, gesty naturalne. Znaki graficzne to symbole, zdjęcia, PCS-y, symbole Mówika i Boardmakera (oprogramowania do komunikacji wspomagającej i alternatywnej). Specjaliści przygotowują indywidualne narzędzia komunikacyjne (książki do komunikacji czy narzędzia technologii wysokiej takie jak praca w programie: Boardmaker, Słowik lub Mówik), oraz tablice tematyczne, kontekstowe z którymi pracuje cała grupa. Wykorzystujemy również obrazkowe plany aktywności dziennej, a w odpowiednich miejscach w przedszkolu dzieci mają dostęp do wizualnych planów łańcuchów czynności (m.in. w łazience podczas mycia rąk czy korzystania z toalety, w szatni podczas przebierania się). Wszystkie te pomoce służą temu, aby dziecko w sposób funkcjonalny oraz akceptowalny społecznie mogło porozumiewać się z otoczeniem.

Książki do komunikacji oraz tablety z oprogramo-

waniem wspierającym komunikację to narzędzia skrojone pod konkretne dziecko. Dana książka czy tablet traktowane są jako przedmiot osobisty, można porównać go do noszenia okularów czy aparatu słuchowego. We wszystkich przypadkach są to przedmioty skrojone pod konkretną osobę i tylko jej służące. Indywidualne narzędzie do komunikacji zawiera system symboli dobranych specjalnie do potrzeb i możliwości konkretnego dziecka. Użycie zawartych w narzędziu symboli wspomaga lub zastępuje przekaz komunikacyjny.

Nie da się wyjść poza „tu i teraz” bez użycia języka. Jak trudno, bez odpowiedniego narzędzia, byłoby dziecku niemówiącemu poinformować rodziców o tym, że ma ochotę pojechać w odwiedziny do babci? Otóż, dziecko korzystające z AAC, wykorzystując symbole ze swojej książki do komunikacji, mogłoby pokazać opiekunom (lub oderwać, jeśli symbole są przyklejone za pomocą rzepów) symbol „jechać autem” (obrazek przedstawiający jadący samochód) oraz zdjęcie babci.

A jak ma się komunikować, bez narzędzia, niemówiące dziecko kiedy coś je boli, chce szybko pójść do toalety lub ma ochotę zjeść coś konkretnego na kolację? Dzięki wprowadzeniu AAC budujemy samodzielność dziecka, jego niezależność, a odczuwana przez niego sprawczość wpływa na zmniejszenie liczby występowania tzw. zachowań trudnych...

mgr Katarzyna Tworzyńska
psycholog, diagnosta i terapeuta SI

**Dalsza część artykułu dostępna na
www.swiatp.pl**

Artykuł opracowany został przez specjalistów z Niepublicznego Punktu Przedszkolnego „Effectis” „Effectis” Niepubliczny Punkt Przedszkolny dla dzieci z autyzmem Warszawa, Ursynów, ul. Pod Lipą 1, lok. nr 2 Warszawa, Mokotów ul. Madzińskiego 8, lok U-01 +48 505 868 502. www.effectis.edu.pl

„Effectis” – placówka powstała z inicjatywy doświadczonych i dobrze zorientowanych w temacie zaburzeń ze spektrum autyzmu rodziców, którzy zmagają się z zaburzeniem swojego dziecka na co dzień. W połączeniu sił z kadrami wykwalifikowanych terapeutów oraz specjalistów, powstało wyjątkowe miejsce, niosące pomoc dzieciom z ASD i ich rodzinom.